

LEOPOLD LÁSZLÓ

A MEDVE ÖLELÉSE

AZ 1939–40-ES SZOVJET–FINN HÁBORÚ DIPLOMÁCIAI ELŐZMÉNYEI

Az 1919–20-as Párizs környéki békediktátumokkal és az 1921-es rigai békével megvalósulni látszó, Németország tartós meggyengítésére és Szovjet-Oroszország elszigetelésére épített clemenceau-i álom, a vetélytárs nélküli kontinentális francia hegemónia reménye az 1930-as évekre szertefoszlott. Az 1929-ben útjára bocsátott, amerikai dollárra épülő európai rekonstrukciós program – a Young-terv – már későn érkezett. A kihirdetésétől számított néhány hónapon belül kirobbanó világgazdasági válság hatására a hatékony kríziskezelésre olykor már korábban is képtelennek mutakozó európai polgári demokratikus rendszerek gazdaságának egyensúlyban tartása lehetetlenné vált. Az elszegényedő, a demokráciából kiábrándult tömegek politikai gondolkodása radikalizálódott, és a jobb- vagy baloldali szélsőségek irányába tolódott el. A nemzetközi politikában 1933 után e két szélsőséget *Németország* és a *Szovjetunió* testesítette meg.

A gazdasági válság elleni küzdelmet a versailles-washingtoni békerendszer következményeinek felszámolásával összekötő, új arculatú német kormányzat revansvágyának Franciaország és Nagy-Britannia két módon kísérelt meg gátat szabni. Egyfelől a békeszerződés kiszámított felülvizsgálatával, másfelől a nemzetközi politika játszmaiba mindinkább bevont Szovjetunióval történő együttműködéssel. Mindkét, a rövid távú nagyhatalmi politizálás belső ellentmondásait magában hordozó, a párizsi békemű logikájából is fakadó megoldás bizonytalanságokkal volt terhes: az idő múltával mind erősebben feltételezte a két hatalmi pólussal határos, illetve a köztük fekvő kisebb-nagyobb államok feláldozását.

Az első világháborút lezáró békeszerződések által sújtott, bal- és jobboldali diktatúrákba forduló, gazdasági és politikai elszigeteltségükből a népszövetségi status quo politika szétfeszítésével kitörni igyekvő európai országok növekvő aktivitását gyorsan pergő események jelezték: az 1938. márciusi Anschluss; az 1938. szeptemberi müncheni konferencia, majd októberben a Szudéta-vidék német bekebelezése; öt hónapra rá Csehszlovákia feldarabolása; 1939 áprilisában az Albánia elleni olasz agresszió; az 1939. augusztusi szovjet–német érdekszféra-megállapodás; szeptemberben a Lengyelország elleni német, majd szovjet támadás, végül 1939. november 30-án a *Szovjetunió Finnország elleni támadása*.

Oroszország ébredése

A Molotov–Ribbentrop paktum titkos záradékának több pontját 1939 őszén a szovjet diplomácia a gyakorlatba is át tudta ültetni. Sikerei jelezték, hogy az első világháborúba belerokkant, a bolsevik hatalomátvétel után polgárháborús katasztrófát átélt, külpolitikailag sokáig elszigetelt, Breszt-Litovszkban (1918) és Rigában is (1921) megaláztott, sokáig páriaként kezelt Szovjet-Oroszország új erőre kapott, s immár képes a cári Oroszországtól elcsatolt területek erőszakos visszaszerzésére. Kelet-Lengyelország

megszállásával, a balti államok (egyelőre közvetett) befolyásolására irányuló lépéseivel, majd Finnország megtámadásával Moszkva felelevenítette a nyugati irányú orosz expanzió régi tradícióját. Érdemes azonban kiemelni e tradíció kettős, *egyszerre agresszív és defenzív természetét*.

A Nyugattal szembeni bizalmatlanság és a Nyugat általi fenyegetettség tudata már régesrég, a német lovagrendekkel, a svédekkel, a litvánokkal vagy éppen a lengyelekkel folytatott évszázados csatározások folyamán beleivódott az orosz mentalitásba. Napóleon 1812-es, egészen Moszkváig hatoló előrenyomulása végső sikertelensége dacára is mély, nehezen gyógyuló sebet ejtett az orosz lelkületen. A vesztes krími háború, az 1904-es távol-keleti vereség, a tragédiába torkolló első világháború, valamint a nyugaton elszenvedett érzékeny területi veszteségek keltette sokk elmélyítette a tekintélyében alaposan megtépázott orosz birodalom kisebbségi érzését. Ezt a bolsevik állammal szemben nagyjából egységesen fellépő Nyugat által rákényszerített másfél évtizedes (igaz, nem hermetikus) diplomáciai elszigeteltség csak tovább súlyosbította. Szovjet-Oroszország elszigeteltségből való kitörésének útja ennél fogva párhuzamosan haladt a Nyugattal szembeni védekezés hagyományos orosz alapelvei érvényesítésének, vagyis az *elszigetelődést megakadályozó meleg tengeri kijáratok*, valamint a Nyugattól való közvetlen fenyegetettséget közvetettre változtató *ütközőállamok* erőszakos megszerzésének útjával.

A balti-tengeri orosz védelmi stratégia

Oroszország biztonságpolitikai rendszerében a balti térség hagyományosan nagy súllyal szerepelt. Balti-tengeri kijárat nélkül, I. Péterig az ország bedugaszolt orrú óriáshoz hasonlított. Oroszország balti törekvéseinek több évszázados kontinuitását jelzik már a cárnak, illetve stockholmi követének az északi háború 1710-es éveinek sikereit, köztük Karélia és Viborg (Viipuri) megszerzését kommentáló megjegyzései is. Eszerint e területek elfoglalását Szentpétervár fekvése tette szükségessé, hiszen – mint mondták – a város biztonsága a finn határ közelsége miatt csak akkor garantálható, ha az orosz hatalom kiterjedése eléri a Botteni-öböl partját, „Oroszország és Svédország természetes határát”.¹ A fordulatokban bővelkedő északi háborút 1721 augusztusában lezáró nystadti béke a cár legmerészebb álmait is meghaladó eredményt hozott. Oroszország megszerezte Livóniát, Észtországot, Karéliát és Ingermanlandot. A már 1714-ben elfoglalt Finnországot azonban a cár nagyvonalú gesztussal² Svédország kezében hagyta. A terület csak 1809-ben, a frederikshavni békeszerződés után került – Finn Nagyhercegség néven – orosz fennhatóság alá. Az októberi forradalom után azonban alapjaiban rendeztek meg Oroszország balti-tengeri pozícióit, melyek – mint láttuk – az I. Péter óta megfogalmazott módon Oroszország északnyugati meleg tengeri kijáratának és európai kapujának (Szentpétervár/Petrográd/ Leningrád) védelmét biztosították. 1917 decemberében a Népbiztosok Tanácsa elismerte Finnország függetlenségét, sőt 1920 októberében az északi Petsamo (Pecsenga) feletti ellenőrzést is Finnországnak engedte át.

Szentpétervár nyugati irányú védelme a Finn-öböl védekezésére kiválóan alkalmas szűk keresztmetszetén – különösen a város közvetlen előterében elterülő, viszonylag sekély, szigeterődők védelmezte „Markiz-tócsán” – alapult. Az első világháborút közvetlenül megelőző évek cári védelmi tervében az első lépcsőt egy, a Dagö (v. *Hiumaa*) és Osel (v. *Saaremaa*) szigetétől az Aaland-szigetekig húzódó képzeletbeli

vonala mentén őrzőhajó, cirkálókból álló hajóraj látta el. A következő védelmi vonal három, egymás mögött lépcsősen elhelyezett aknazárból állt, melyek közt a hajózási réseket torpedórombolók és tengeralattjárók vigyázták. Az aknamezők közti átjárók megközelítési útvonalait és az aknamezőket ezenkívül a haditengerészet ágyú- és a partvédelmi tüzérség tüzei is védték. A legjelentősebb tüzerőt a Finn-öböl mindkét partja mentén, valamint a Suursaari és Tytärsaari szigetén elhelyezett nagy lőtávolságú nehéz partvédelmi tüzérség biztosíthatta. 1917 óta azonban a Szovjetunió már csak Kelet-Karéliát birtokolta; nem tartotta ellenőrzés alatt sem a Finn-öböl partjait, sem stratégiai elhelyezkedésű szigeteit. Az északi part Finnországhoz, a déli Észtországhoz tartozott, a Finn-öböl közepének szigetei pedig – igaz, azzal a megkötéssel, hogy nem lehet őket katonailag megerősíteni – az 1920-as dorpatói békeszerződéssel szintén Finnországhoz kerültek.

Az érzékeny stratégiai veszteséget elkönnyelni kénytelen Szovjetunió és a kelet-karéliai finn lakosság sorsa miatt aggódó Finnország sokáig feszült, sőt néha ellenséges viszonyban állt egymással. A két ország rendezetlen kapcsolatait az 1932-ben szovjet kezdeményezésére megkötött, s 1934-ben újabb tíz évre meghosszabbított szovjet–finn megnevezési szerződés mozdította ki a holtpontról.³ A Szovjetunió-nak a Népszövetségbe való 1934-es felvétele szintén növelte annak az esélyeit, hogy a két ország közt felmerülő vitás kérdéseket békés mederben lehet tartani.

Az 1939-ben önálló állami létének mindössze második évtizedét élő Finnország természetesen sem politikai, sem katonai téren nem jelentett számottevő veszélyt a Szovjetunióra. A vele kapcsolatos kockázati tényező mindössze az volt, hogy határai csupán kb. 30 km-re északnyugatra húzódtak Leningrádtól, a Szovjetunió második legfontosabb városától, és nem egészen 80 km-re a fontos, észak–déli irányú murmanszki vasúttól. Moszkva nem is attól tartott, hogy Finnország elcsatolja Leningrádot, hanem attól, hogy valamely erős nyugati állam – adott esetben Németország – felvonulási területként akarja ellene felhasználni a Finn-öblöt, vagy a finn szárazföldet. A szovjet–finn kapcsolatok további alakulását ezért döntő mértékben az európai hatalmi viszonyok változásai befolyásolták. E változások háttérben a Hitler hatalomra kerülése utáni Németország rohamos tempóban regenerálódó gazdasági és katonai potenciálja, közvetlenül pedig 1939 márciusa után Lengyelország felé irányuló expanzív követelés-csomagja játszotta a legjelentősebb szerepet.

A Berlinnel szemben sokáig tanúsított engedékeny nyugati politika egyre jobban nyugtalanította Moszkvát. Egy Németország indította nagy erejű támadás elhárítására sem a Szovjetunió akkori határai, sem az azokat garantáló szerződések nem nyújtottak megfelelő védelmet. A szovjet diplomácia ezért az 1930-as évek első harmadától olyan széles körű, európai együttműködésen alapuló németellenes biztonsági rendszer létrehozására törekedett, melynek sűrűn szőtt hálójá útját állta volna Németország keleti irányú terjeszkedésének. Moszkva célkitűzései így módon találkozottak London és Párizs azon szándékával, hogy a Németországgal szemben esélytelen kis-antantállamok helyett jóval szilárdabb biztonsági garanciát jelentő, megfelelő erejű keleti szövetséggel tartsák sakkban a berlini vezetést. A felbomlóban lévő európai rendezés súlyos ellentmondásaitól szorongatott Nyugatnak tehát, céljai érdekében, ki kellett emelnie Oroszországot elszigeteltségéből, és vissza kellett helyeznie őt a nemzetközi nagypolitika színpadára. A szovjet külügyi vezetés igyekezett is élni a kedvező fordulat révén megnövekedett mozgásterének előnyeivel. Az európai politikai börzén iránta jelentősen megnövekedett keresletet kihasználva olyan új biztonsági tendert írt

ki, melyre csupán a legmagasabbra felszámolt árat megfizetni kész fél pályázhatott eséllyel...

A Szovjetunió egy évvel München után, a 30-as évek elképzelt biztonsági konstrukcióinak összeomlásával, az angol–francia–szovjet tárgyalások kudarca nyomán már csak a Lengyelország legalább egy része és a Baltikum fölötti befolyás megszerzése révén látta garantálva biztonságát. Mivel ezt a megoldást egyedül Berlin tartotta céljaival összeegyeztethetőnek, Moszkva – rövid töprengést követően – aláírta a felajánlott meg nem támadási szerződést Németországgal. A szerződés titkos záradéka – láthatóvá téve ezzel a szovjet külpolitika tényleges törekvéseit – elismerte a Szovjetunió befolyását Besszarábia, a Narew–Visztula–San folyók vonaláig Kelet-Lengyelország, valamint Lettország, Észtország és Finnország felett.

A medve árnyékában

A Szovjetunió és a Nyugat közti párbeszéd újrakezdésétől Helsinki a nemzetközi feszültség enyhülését és a semleges Finnország pozícióinak javulását várta. Mégis, ha a kelet-nyugati közeledést annak Finnországra gyakorolt tényleges hatása szempontjából vizsgáljuk, látható, hogy ez, a várakozásokkal ellentétben, nemhogy megszilárdította volna, hanem – épp ellenkezőleg – aláasta az északi ország biztonságát. Azzal ugyanis, hogy a szovjet külpolitikuskok előtt megnyíltak Európa kapui, s így Moszkva alkupoziói jelentősen megszilárdultak, a sztálini vezetésnek módja nyílt arra, hogy lépésről lépésre szűkítse Finnország külpolitikai mozgásterét. A Molotov–Ribbentrop paktum titkos záradékába foglalt pontok teljes megvalósulásáig azonban a finn külpolitika látott esélyt a Szovjetunióval való modus vivendi megteremtésére. Helsinki arra törekedett, hogy miközben a biztonsági hálóját szövögető Moszkva viselkedése mindinkább egy kellemetlen, követelőző szomszédéhoz vált hasonlatossá, úgy térjen ki e szomszéd „baráti” ölelései elől, hogy a szovjet–finn viszony alakulása ne hátráltassa a Nyugat és a Szovjetunió közt nehezen kibontakozó párbeszédet.

Az 1938. márciusi Anschlusst követő feszült nemzetközi légkörben, a finn közvélemény és fontos kormánykörök előtt is rejtve maradt szovjet diplomáciai offenzívával szembenézni kénytelen, keleti szomszédjánál demográfiai, gazdasági és katonai tekintetben is több súlycsoporttal gyengébb Finnország erős szövetségesek híján mindössze diplomatái ügyességére és skandináv kapcsolataira támaszkodhatott. A finn diplomácia fő célkitűzései ennél fogva szovjet viszonylatban a következők voltak:

1) *eloszlatni a szovjet aggodalmakat*, melyek szerint Finnország a Szovjetunió elleni esetleges német agresszió felvonulási területévé válhat, s ezzel elejét venni a cári idők orosz biztonsági zónájának feltámasztását célzó szovjet követeléseknek;

2) *a finn semlegesség fenntartása*;

3) *a nordikus kooperációban való aktív részvétellel minimális célként Finnország skandináv orientációjának erősítése*, és az országot a Szovjetunióhoz fűző szálak lazítása;

4) *maximális célként pedig – mintegy az előbbieket alátámasztandó – egy Finnország keleti határait is garantáló finn–svéd védelmi szövetség létrehozása*. Ennek kiindulópontjául a Botteni-öböl hajóforgalmának ellenőrzésében kulcsszerepet játszó Aaland-szigetek közös finn–svéd megerősítését szánták.

1938 áprilisában Moszkva tárgyalásokat kezdeményezett Finnországgal, hogy a megnövekedett német veszélyre való tekintettel stratégiaiilag kedvezőbb pozíciókat

csikarhasson ki magának a Finn-öböl térségében. A tárgyalások felvételére, a legnagyobb titoktartás mellett, a helsinki szovjet nagykövetség másodtitkára (s az NKVD tisztje), Borisz Jarcev személyén keresztül került sor. Jarcev, akit alacsony rangja ellenére Rudolf Holsti külügyminiszter és Aimó Cajander miniszterelnök is fogadott, szovjet gazdasági és katonai segítséget ajánlott Helsinkinek egy Leningrádot finn területen keresztül fenyegető német támadás elhárítására. A bizalmas szovjet tapogatózást mély titoktartás övezte. A kormány nevében tárgyaló két finn politikus, a dokumentumok tanúsága szerint, sem a parlamentet, sem a Finn Védelmi Tanácsot, sem annak elnökét, Gustav Mannerheim marsallt, de még a teljes finn kormányt sem tájékoztatta. Moszkvába azonban hamarosan válasz érkezett, melyben a „beavatottak” arról biztosították a szovjet vezetést, hogy Finnország nem enged át területén semmilyen idegen katonai erőt, s bízik abban, hogy ilyen garanciával a Szovjetunió továbbra is tiszteletben tartja az ország szuverenitását. Helsinki udvarias hangvételű, ám rövid üzenetével valójában elejét kívánta venni minden további, hasonló irányú szovjet kezdeményezésnek. A hivatalos formába öntött finn választ azonban – Helsinki szándékaival épp ellentétesen – Moszkvában egy új szovjet–finn párbeszéd kiindulópontjának tekintették. Az 1932-es szovjet–finn megemntámadási szerződésben foglaltaknál jóval messzebbre tekintő újabb és újabb szovjet javaslatok alapvetése az az erősödő meggyőződés volt, hogy Németország Finnországon keresztül fogja megtámadni a Szovjetuniót. Moszkva ennél fogva jogot formált arra, hogy a Finn-öböl bizonyos szigeteinek megerősítésével javítson hátrányos helyzetén.

A tárgyalások következő, 1938. augusztusi fordulóján Jarcev Vainő Tanner finn pénzügyminiszternek terjesztette elő öt pontból álló legújabb tervezetét. E szerint:

1) A Szovjetunió garantálná Finnország integritását és szükség esetén fegyveres segítséget nyújtana Finnország védelméhez.

2) Finnország vállalná, hogy minden területe ellen irányuló német támadás ellen fellépne, s mintegy viszonzásul, a Szovjetunió katonai segítséget nyújtana a finn védelmi erők megerősítésére.

3) Moszkva beleegyezne az Aaland-szigetek katonai megerősítésébe, azzal a feltétellel, hogy a szigeteket a Szovjetunió is használhatná.

4) A Szovjetunió katonailag megerősíthetné a Finn-öböl keleti részén elterülő, 1920 óta Finnországhoz tartozó Hogland (Suursaari) szigetét.

5) A Szovjetunió felajánlja egy Finnországgal kötendő kereskedelmi egyezmény lehetőségét.⁴

Az Aaland-szigetek Svédországgal közös katonai megerősítését fontolgató, s azt egy későbbi, szélesebb körű finn–svéd katonai együttműködés kiindulópontjának tekintő finn kormány érdeklődését Moszkva javaslata annál is inkább felkelthette, mivel Svédország a terv megvalósításához a Szovjetunió beleegyezésének megszerzését is kívánatosnak tartotta. A szovjet javaslat értékelésénél azonban sokkal többet nyomott a latban az a körülmény, hogy Moszkva kikötötte a szigetek szovjet használati jogát. Ennek elfogadása pedig egy esetleges katonai konfliktusban nemcsak Helsinki semlegességi politikájának teljes feladását jelentette volna, hanem Finnország mozgásszabadságát és szuverenitását is súlyosan korlátozta volna. A szovjet javaslat komoly üzenetet hordozott. Félreérthetlenné tette, hogy Moszkva a finnek által a cári időkből már jól ismert balti-tengeri orosz védelmi terv, s vele a *balti-tengeri orosz befolyás helyreállítására törekszik*.

Az ismételt udvarias finn visszautasítás hatására, soron következő javaslatai megfogalmazásakor Moszkva más húrokat kezdett pengetni. Kevéssel a Csehszlovákia

sorsát megpecsételő müncheni konferencia után, 1938 októberében újfent Jarceven keresztül Helsinkibe juttatott mérsékeltébb szovjet tervezet lehetővé tette volna Finnország számára, hogy saját maga erősítse meg Hogland (Suursaari) szigetét, és „csak” háború esetén engedélyezte volna azok szovjet igénybevételét. Bár a Szovjetunió eme újabb „gesztusát” a finn diplomácia még elháríthatta, a Moszkva által nyilvánvalóan a két ország közti párbeszéd fenntartása céljából javasolt szovjet–finn kereskedelmi tárgyalások elől már nem térhetett ki.

A megállapodás értelmében 1938. december 8-án Moszkvában megkezdődtek a kereskedelmi tárgyalások. A finn delegációt a szovjet kormány képviselőjében ezúttal Anasztasz Mikojan, a Szovjetunió Kommunista Pártja Politikai Bizottságának tagja – a tárgyalások meghirdetett céljához aligha illeszkedve – próbálta meggyőzni arról, hogy Finnország egyébként dicséretesnek mondott skandináv orientációjú semlegessége nem jelent megfelelő garanciát egy keleti irányban terjeszkedni kívánó harmadik hatalom feltartóztatására.⁵ Mikojan ezért a Finn-öböl jelentősebb szigeteinek szovjet kézbe adását javasolta finn tárgyalópartnereinek, akik azonban – egy cseppet sem meglepő módon – ismét visszautasították a szovjet kezdeményezést.

Fokozódó szovjet nyomás

Mivel 1938-ban és 1939 elején sem történt semmi, mely Moszkvát Hitler szovjetellenes terveinek ellenkezőjéről győzte volna meg, 1939 márciusában a sztálini vezetés újabb diplomáciai offenzívát indított, hogy jobb belátásra bírja a makacs finneket. A Szovjetunió tudatos, egyre növekvő erejű nyomásgyakorlását jelzi, hogy Jarceven kívül ezúttal szorítóba állt a tárgyalásokra Helsinkibe rendelt, minden fajsúlyos finn politikust jól ismerő Borisz Stejn római – 1934–35 közt helsinki – szovjet nagykövet, sőt maga *Makszim Litvinov* szovjet külügyi népbiztos is. A diplomáciai érintkezés magasabb szintre emelésével Moszkva jelezni kívánta: immár nélkülözhetetlennek tekinti a szovjet–finn párbeszéd fenntartását.

A tárgyalásokat ezúttal is Jarcev kezdeményezte, aki 1939. március 3-án nyújtotta át Eljas Erkko újonnan kinevezett finn külügyminiszternek a mindössze négy pontból álló és a finnek számára a lehető legkönnyebben emészthető módon megfogalmazott, valószínűleg pusztán az újbóli tárgyalások felvételét előmozdítani kívánó tervezetét. Ennek első pontja szerint Finnország garanciát vállalna arra, hogy megvédi területét Németországtól; a második pont kimondta az Aaland-szigetek német partraszállás elleni katonai megerősítését; a harmadik pont előírta Holland Finnország általi megerősítését; a negyedik pedig a finn védelmi képesség erősítésére szovjet hadfelszerelés vásárlását ajánlotta fel Helsinkinek számára. Az első két pont valóban nem sértette Finnország érdekeit, hiszen Helsinki már több ízben is kifejezésre juttatta, hogy minden ellenséges hatalommal szemben kész határainak megvédelmezésére, az Aaland-szigetek Svédországgal közös remilitarizálása pedig Finnország határozott törekvése volt. Annak értékéből azonban, hogy Moszkva ezúttal nem emelt kifogást az Aaland-terv svéd–finn elképzelés szerinti megvalósítása ellen, sokat levont, hogy a Finnország védelme szempontjából nem, Leningrád védelme szempontjából viszont valóban stratégiai jelentőségű, ám a dorpati szerződéssel demilitarizált Suursaari (Hogland) újrafelfegyverzésével Finnország tulajdonképpen *a Szovjetunió érdekének védelmében szegett volna meg egy érvényes nemzetközi szerződést*. Ha ezt a lépést Helsinki megtette volna, s azt szovjet hadfelszerelés vásárlásával még meg is toldotta

volna, nemcsak további szovjet követelések egész lavináját zúdíthatta volna saját nyakába, hanem semlegességének komolyságát is megkérdőjelezte volna.

A szovjet kezdeményezésre adott válaszukban a finnek megismételték: területüket minden agresszorral szemben megvédik; Suursaarit a dorpatyi szerződés értelmében továbbra is demilitarizáltnak tekintik; a finn hadsereg fegyverbeszerzésének tekintetében pedig fenntartják maguknak a teljes cselekvési szabadságot. A rövid, határozott hangvételű visszautasítást tartalmazó távirat kézhezvétele után azonban Moszkva – a finneknek jóformán még lélegzetvételnél is időt sem hagyva – már másnap új, a korábbiaknál is jóval radikálisabb követelésekkel állt elő. Az új szovjet elképzeléseket maga Litvinov ismertette Aarno Yrjö-Koskinen moszkvai finn nagykövettel. A rendkívüli gyorsasággal előterjesztett, ám már nyilvánvalóan hosszú ideje fontolgatott javaslatcsomag két teljesen új elemet tartalmazott.

1) A Szovjetunió harminc évre kölcsönbérletbe kívánt venni négy, a Finn-öböl keleti medencéjében fekvő, s Dorpatban Finnországnak ítélt, ám Leningrád sikeres nyugati irányú védelméhez nélkülözhetetlennek tartott szigetet: Suursaarit, Tytärsaarit, Lavansaarit és Seiskarit.

2) Viszonzásképpen a Szovjetunió hajlandó lett volna Finnországnak átengedni a Karél-Finn Autonóm Szovjet Köztársaság területén fekvő kelet-karéliai Porijärvi és Repolai járást, melyek Dorpatban a helyi lakosság megkérdezése nélkül és a finn kormány erőfeszítése ellenére szovjet fennhatóság alá kerültek. A Szovjetunió ezen kívül vállalta, hogy *nem erősíti meg* a harminc évre bérbe venni szándékozott szigeteket, s *beleegyezett, hogy Finnország remilitarizálja az Aaland-szigeteket*. Moszkva emellett újra kereskedelmi megállapodás megkötését is felajánlotta.

A kétségtelenül jó tárgyalási alapnak tűnő szovjet javaslatot Helsinkiben komolyan megfontolás tárgyává tették. Ezt jelzi az is, hogy a megbeszélések április elejéig húzódó újabb fordulójába először vonták be a teljes finn kabinetet, s a Védelmi Tanács elnökét, Mannerheim marsallt. A megbeszéléseken Mannerheim a *javaslat elfogadása mellett* érvelt. Kiemelte, hogy a szigetekre amúgysem osztottak szerepet Finnország védelmében, sőt támadás esetén védelmük nemkívánatos terhet rótt volna az országra. Mannerheim ennél is tovább ment. Javasolta, hogy a Leningrádot a finn ágyúk lőtávolságán belülre helyező fennálló határt vonják vissza mintegy tíz kilométerrel északnyugatabbra. A későbbi események fényében látható, hogy a tábornok javaslata sok áldozattól kímélhette volna meg a finn népet. Fél évvel München után, Csehszlovákia teljes feldarabolásának pillanatában azonban a finn kormányzat mértékadó körei számára lélektanilag a korlátozott engedmények politikája is vállalhatatlannak, s ezért a gyakorlatban járhatatlannak tűnt. Így az alternatív javaslatok elfogadására és továbbítására kész Borisz Stejn erőfeszítéseinek és Mannerheim figyelmeztetéseinek dacára, hogy ne engedjék üres kézzel távozni az orosz diplomatákat,⁶ a finn kabinet végül az összes szovjet javaslatot visszautasította.

A továbbra is teljes titoktartással övezett szovjet–finn kormányközi megbeszélésekről nemcsak a lakosság, hanem a parlament sem szerezhetett tudomást. A közvélemény előtt ily módon rejtve maradtak a finn fővárosból április elején hazarendelt Jarcev és Stejn távozásuk előtt elmondott utolsó szavai is. Ezek félreérthetetlen nyíltsággal hozták a finn diplomácia tudomására, hogy Moszkva nem fogadja el Finnország nemleges válaszát, és továbbra sem mond le a stratégiai által a Szovjetunió biztonsága szempontjából elsődlegesnek tekintett szigetekkel kapcsolatos követeléseiről. A szovjet diplomaták tehát távoztak, fenyegető szavaik azonban to-

vábra is ott lebegtek Finnország, s az egészről mit sem sejtő, az olimpiai készülődés lázában égő finn lakosság felett.

A finn–svéd katonai együttműködés szalmaszála: az Aaland-terv

A Svédország és Finnország közt, a Botteni-öböl bejáratánál fekvő több mint 6500 kis szigetből álló szigetcsoport, az Aaland-szigetek sorsa, stratégiai jelentőségüknél fogva, a balti-tengeri hatalmak állandó érdeklődésének középpontjában állt. A szigetcsoport már öt évszázadon át Svédország része volt, amikor az 1809. szeptemberi frederikshavni svéd–orosz békekötéssel a Finn Nagyhercegség részeként Oroszországhoz csatolták. Az 1856 márciusában a krími háborút lezáró párizsi béke továbbra is Oroszország birtokában hagyta a szigeteket, ám Szentpétervárt demilitarizálásukra kötelezte. Miután az 1917. októberi oroszországi bolsevik hatalomátvétel után Finnország függetlenné vált, kinyilvánította fennhatóságát a szigetcsoport felett. Svédország ezt a terület lakosságának nemzetiségi összetételére⁷ hivatkozva visszautasította, és követelte a szigetek Svédországhoz csatolását. A két ország közti ellentét végül 1920 júniusában – brit közreműködéssel – a Népszövetség elé került. Ennek Tanácsa a kérdés vizsgálatára kinevezett háromtagú nemzetközi jogi bizottság ajánlásai alapján Finnországnak ítélte a szigeteket. Egyben előírta ismételt semlegesítésüket és demilitarizálásukat. A népszövetségi döntést szentesítő Aaland-konvenciót 1921. október 20-án írták alá Genfben Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Lettország, Lengyelország, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország és Svédország képviselői. Szovjet-Oroszország, még nem lévén tagja a Népszövetségnek, később kapott volna lehetőséget a csatlakozáshoz. Moszkva azonban „a balti térségbe való imperialista betolakodásnak” minősítve a konvenciót,⁸ visszautasította aláírását.

A 30-as évek viszonyai közt a szigetek semlegességének fenntartását célzó – megszületésük pillanatában is kétes hatékonyságú – népszövetségi rendelkezések már nem jelentettek reális garanciát. Az aalandi térségben mutatkozó biztonsági vákuum jogos aggodalommal tölthette el a Botteni-öböl mindkét partjának katonai tervezőit. A szigetcsoport birtoklásával ugyanis egy nagyhatalom ellenőrizni tudta volna a Svédország és Finnország közti legfontosabb tengeri útvonalakat, veszélyeztethette volna a Svédország déli része és Norrland közti hajózást, Svédország középső részét pedig légitámadások és partraszállási műveletek közvetlen veszélyének tette volna ki. Mannerheim tábornok, a Finn Védelmi Tanács elnöke már egy 1934. júliusi nyilatkozatában a szigetek katonai megerősítését szorgalmazta; most még tovább ment: véleménye szerint az Aaland-konvenció változatlan formában való megőrzése *egész* Skandinávia biztonságát ásná alá.⁹

Svéd részről a szigetek megerősítésének s általában a Finnországgal való együttműködés szorosabbra fűzésének legjelentősebb támogatója a finnül is jól beszélő svéd külügyminiszter, Rickard Sandler volt. Sandler tiszttában volt a terv kockázataival, viszont meggyőződése volt, hogy országa számára alapvető fontosságú Finnország biztonsága. A szigetek védelmének Helsinkivel közös vállalkozásában ugyanis – a tengerrész katonai jelentőségén túl – a svéd külügyminiszter eszközt látott arra, hogy egyrészt erősítse Finnország északi orientációját, másrészt előmozdítsa a svéd külpolitika legfőbb célkitűzésének, a nordikus kooperációban részt vevő országok kollektív semlegességének a megvalósulását.

A Svédország és Finnország közti együttműködés első konkrét részleteit 1938. november 8-án tárta fel a nyilvánosság előtt Erik Boheman, a svéd külügyminisztérium vezértitkára. Az Aaland-konvención szükségesnek ítélt módosításokat két pontban foglalta össze. Ezek szerint:

1) néhány, megközelítőleg a 60. szélességi fok vonalától délre fekvő szigetet ki kell zárni a demilitarizált zónából, s ezeken Finnországnak szabad kezét kell adni tetszés szerinti védelmi létesítmények felépítésére;

2) az ettől a vonaltól északra elhelyezkedő szigeteken ideiglenes jelleggel (10 évre) védelmi intézkedésekre van szükség. Ezekbe beletartozik légvédelmi, valamint partvédő tüzérség kiépítése és katonai alakulatok állomásoztatása, a szó szoros értelmében vett *erődített* katonai állások megépítése viszont nem. Boheman beszédében hangsúlyozta annak fontosságát, hogy a szigeteknek – a tervtől meglehetősen idegenkedő¹⁰ – lakói is kivegyék a részüket a védelemből. A beszéd további fontos és új eleme volt, hogy háború esetére, igaz, részletek említése nélkül, először helyezett kilátásba közös svéd–finn intervenciót. Ennek elősegítésére Svédország és Finnország megállapodott abban, hogy a létrehozandó helyi katonai alakulatok, valamint minden, a szigetre küldendő csapatostegyes vezényleti nyelve a svéd legyen.¹¹

1939. január 7-én finn delegáció érkezett Stockholmba az Aaland-szigetek megerősítésével foglalkozó tárgyalások folytatására. A küldöttségnek, melynek tagja volt Aimo Cajander miniszterelnök, Eljas Erko külügyminiszter és Väinö Tanner pénzügyminiszter is, a következőkben sikerült megállapodnia a svéd kormánnyal:

1) A szigetcsoport három legdélibb szigetén (Kökar, Björkör és Lagskär) olyan állandó védműveket építenek fel, melyek ütegei képesek tűz alatt tartani a területre támadókat, ám hatósugaruknál fogva Svédország elleni hadműveletekre nem használhatók.

2) A többi, északabbra fekvő szigetre mobil védelmi eszközöket (légvédelmi és partvédelmi tüzérségi ütegeket) telepítenek.

3) Szükség esetén svéd alakulatokkal erősítik meg az Aalandon állomásozó finn csapatokat, a svéd haditengerészet egységei pedig közreműködnek a Svédország és Aaland közti összeköttetés fenntartásában.¹²

Matuska stockholmi magyar követ így értékeli a megállapodást: „E megegyezés lényege, hogy a sziget-csoport teljes egészében továbbra is semlegesített terület marad. A sziget-csoport megerősítésére foganatosítandó intézkedések tisztára defenzív jellegűek lesznek, melyeknek célja annak megakadályozása, hogy azt egy harmadik hatalom birtokába vegye. Megegyeztek abban is, hogy a szigeteken bevezetik a véderő-kötelezettséget. Svéd részről nagy meglepéssel vették tudomásul, hogy Finnország garantálja, hogy az aalandi újoncok kiképzése svéd nyelvű tisztekre és altisztekre lesz bízva, s ezenkívül svéd lesz a vezényleti nyelv. Megegyezés történt végül oly irányban is, hogy a két ország a kérdésben eljár az összes érdekelt hatalmaknál.”¹³

1939 januárjában és februárjában már hat, az Aaland-konvenciót 1921-ben aláíró ország – Dánia, Észtország, Franciaország, Lengyelország, Lettország és Nagy-Britannia – biztosította támogatásáról a svéd–finn módosítási javaslatokat. Igaz, Franciaország jelezte, hogy beleegyezését a többi érdekelt hatalom egyetértésétől teszi függővé, Nagy-Britannia pedig azt látta szükségesnek, hogy a svéd és a finn kormány folytasson konzultációkat a Szovjetunióval, majd tervezetét utalja a Népszövetség Tanácsa elé.

A Népszövetségből már kivált országok is állást foglaltak az ügyben. Mind a német, mind az olasz kormány fontosnak tartotta felhívni a figyelmet a kétségkívüli ellentmondásra, mely a javaslat *indoklása* (vagyis „a népszövetségi biztonsági rendszer meggyengülése, és az 1921-es konvenció által biztosított garanciarendszer alkalmazását akadályozó politikai és katonai nehézségek” jelenléte) és *deklarált szándéka* (lényegét tekintve az 1921-es garanciarendszer fenntartása) között fennállt.¹⁴ A szigetcsoport elleni szovjet támadást reális eshetőségként számon tartó Berlin és Róma (május 2-án, illetve 4-én) ennek dacára támogatásáról biztosította a tervezett védelmi intézkedéseket az 1921-es Aaland-konvenció VI. és VII. cikkelyeivel alátámasztani kívánó svéd–finn terveket. A német (és az olasz) támogatás háttérében az a megfontolás állt, hogy „az orosz haditengerészet további erősödésével az orosz szándékok túl fognak nőni a Finn-öböl biztosításának védekező jellegű feladatkörén, és a Balti-tenger északi része feletti politikai és katonai fennhatóság megszerzésére fognak irányulni”. Várható tehát, „hogyan a Szovjetunió katonai vezetése az Aaland-szigetek megszerzésére fog törekedni, elsősorban azért, hogy a német kereskedelmi hajóforgalom megakadályozásához kedvezőbb pozícióba kerüljön, másodsorban pedig azért, hogy ellenőrizhesse a Finn-öbölbe vezető német katonai útvonalakat”.¹⁵

A német és az olasz jóváhagyás megérkezése után a finn és a svéd kormány is a hazai törvényhozás elé terjesztette az Aaland-szigetek semlegességének közös védelmét előkészítő törvényjavaslatát. Helsinkiben a javaslat parlamenti elfogadtatása nem okozott gondot. A svéd kormány azonban a Riksdag döntése nyomán hamarosan a javaslat „átmeneti” – ám később véglegesnek bizonyuló – visszavonására kényszerült.

A finn és a szovjet biztonsági igények konfliktusa

Bár a Szovjetunió nem szerepelt az 1921-es Aaland-konvenció aláírói között, a térség Németország után legbefolyásosabb hatalmaként érdekelve volt a svéd–finn kezdeményezés nyomán előállt új helyzet rendezésében.

Moszkva már régóta tudott a szigetek megerősítését célzó svéd–finn tervekről. Borisz Jarcev követségi másodtitkár, valamint Stejn római szovjet nagykövet finnországi titkos tárgyalásain – mint láttuk – több ízben is felmerült a szigetek remilitarizálásának ügye. A kérdést azonban a Szovjetunió csak egy általános, a saját biztonságát szolgáló *baltikumi biztonsági csomagterv* részeként volt hajlandó vizsgálni. Az Aaland-kérdésben elfoglalt szovjet álláspont abban az esetben nem ellenezte a konvenció módosítását, ha a szigeteket Finnország önállóan, vagy a *Szovjetunióval közös* vállalkozásban erősíti meg, és (!) Helsinki *kötelezettséget vállal*, hogy nem lép Németországgal szovjetellenes szövetségre. Finnország azonban mindvégig kitarított eredeti elképzelése, a *Svédországgal* való együttműködés mellett. Azzal érvelt, hogy éppen a Moszkva melletti katonai szerepvállalás tenné hiteltelenné semlegességét, és válthatná ki Németország agresszióját. A finn kormány tehát, Stockholmmal egyetértésben, igyekezett olyan színben feltüntetni saját semlegességét és Svédországgal közös akcióját, mintha az Moszkvának is alapvető érdeke lenne. Minden erőfeszítése ellenére azonban a Kremlből egészen másképp látták a helyzetet. Moszkva szemében Finnország *potenciális veszélyt* jelentett a Szovjetunió védelmi rendszerére, hiszen egy ellene irányuló támadás északi felvonulási területévé válhatott. Hogy ez a meggyőződés mennyire mélyen gyökerezett az orosz külpolitikai gondolkodásban, azt

már I. Péter háborúi mutatták. A régi klisé továbbélésére utal emellett a szovjet diplomata szóhasználatára is: a moszkvai háromoldalú tárgyalásokon Finnországot – szemben az azt *skandináv* országnak tekintő Angliával és Franciaországgal – következetesen *balti*, vagyis a saját érdekszférájába tartozó államként kezelték.

Ráadásul úgy tűnt, hogy az idő is Finnország ellen dolgozik. A Népszövetség meggyengülésének, újabb államok kilépésének, Németország megerősödésének és az angol–francia megbékítési politika kudarcának légkörében egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a háttérben zajló, Európa feletti nagyhatalmi sakkjátszmában olyan „csip-csup ügyek” kedvéért, mint az Aaland–konvenció néhány pontjának megváltoztatása, illetve a szigetek korlátozott katonai megerősítése, Nagy-Britannia és Franciaország nem akar ujjat húzni a Szovjetunióval. Különösen azután nem, hogy a megbékítési politika csattanó prágai kudarca után úgy tűnt: Halifax és Bonnet végső esetben akár a balti államok függetlenségének feláldozása árán is törekszik egy angol–francia–szovjet együttműködésen alapuló németellenes koalíció létrehozására.

Erre a koalícióra a Nyugatnak kétségtelenül egyre nagyobb szüksége volt. 1938 végétől azonban Moszkvából nézve a Daladier és Chamberlain képviselte megbékítési politika csupán a nyugati demokráciák és a hitleri náciizmus közti ellentéteket látszott elsimítani. E politika relatív végkifejlete (1938. szeptember: München; 1939. március: Prága) pedig igazolni látszott a Kommunista Internacionálé doktrínájából átemelt, 1934 óta soha el nem vetett sztálini meggyőződést, hogy a nyugati hatalmak Németországot mint „a nemzetközi ellenforradalom rohamcsapatát”¹⁶ tudatosan keleti irányba terelik. Így vált Daladier és Chamberlain kudarca egyben Litvinov kudarcává is. E fejleménnyel pedig szélesre tárult a kapu egy, a korábnál keményebb, eszközeiben is kevésbé válogatós és finn szempontból végzetesnek bizonyuló új szovjet külpolitikai irányvonal színrelépése előtt. Az új felfogást Sztálin mellett a legmarkánsabban a távozó Litvinovot 1939. május 3-án felváltó új külügyi népbiztos, *Vjacseszlav Mihajlovics Molotov* képviselte.

Churchill visszaemlékezéseiben igazi korszakhatárként értékeli a molotovi „kemény vonal” színrelépését: „Litvinov menesztésével egy korszak ért véget. A Kreml immár feladta a reményt, hogy biztonsági szerződést köthet a nyugati hatalmakkal, s hogy létre tudja hozni a németellenes keleti frontot. [...] A külföldön alig ismert Molotov lett a külügyi népbiztos, Sztálin legközelebbi szövetségese. Őt nem kötötték a korábbi nyilatkozatok, nem volt a Népszövetség légkörének hatása alatt, akadálytalanul tehetett, ami csak Oroszország önfenntartása szempontjából szükségesnek látszott.”¹⁷ Kis országokkal a kölcsönös egyenlőség elve alapján kötendő megállapodások azonban ebbe a gondolkodásmódba többé nem illeszkedtek bele. Molotov kinevezésével elérkezett a pillanat: a Szovjetunió közzétette új biztonságpolitikai elvárásait, hogy utóbb a célkitűzései megvalósítása érdekében a legjobb ajánlatot tevő pályázóra szavazzon.

A balti államoknak adandó biztonsági garanciák kérdése számos alkalommal került az olykor feszült hangulatú 1939. nyári angol–francia–szovjet biztonságpolitikai „verseny tárgyalások” homlokterébe. Egy alkalommal William Seeds brit nagykövet, a Szovjetunió együttműködésének feltételéül szabott, s angol szempontból túlzottnak tartott moszkvai követeléseket megelégtelve, szemére vetette Molotovnak: Nagy-Britannia nem vehet részt abban, hogy olyan biztonsági garanciák elfogadására kényszerítsenek független államokat, melyek rájuk nézve inkább fenyegetést, mint védelmet jelentenek. A népbiztos akkor – egyébként találóan – egy kérdéssel válaszolt: *vajon Nagy-Britannia akkor is ilyen fennkölt módon ragaszkodna-e elveihez, ha Né-*

metország Belgium lerohanása után már a szigetországot fenyegetné? Majd meglehetősen nyersen hozzátette: „A Vörös Hadsereg nem fogja ölbe tett kézzel várni, amíg az ellenség ilyen közel kerül a Szovjetunió határaihoz.”¹⁸

Molotov kendőzetlen szavai nem maradtak hatástalanok. Visszatérve a más országok sorsa fölött döntő konferenciákon már régóta gyakorolt rugalmas alapállásukhoz, az angolok megpróbálták rávenni Finnországot, hogy engedékenyebb hangot üssön meg keleti szomszédjával. Helsinki azonban továbbra is elzárkózott a molotovi értelmezés szerinti védelmi garancia elfogadásától, hiszen az a szovjet érdekszférába tartozó országok körén belül már *indirekt* agresszió (azaz bármely, a Szovjetunió által agressziónak minősített konfliktus) esetén is felhatalmazta volna Moszkvát a beavatkozásra. Azt pedig, hogy a Szovjetunió „baráti segítségnyújtásának” elfogadása a függetlenség feladásával fenyegetne, nemcsak Finnországban, hanem minden Szovjetunióval szomszédos államban evidenciaként kezelték.

Az angol–francia–szovjet tárgyalások sűrűlődasáiról kiszivárgó hírek, valamint a Finnország és a Szovjetunió közt Leningrád biztonságáról 1938 tavasza óta folytatott titkos tárgyalások tapasztalatai még jobban megerősítették Helsinkit abban a törekvésében, hogy a lehető legtávolabb tartsa magát minden, a Szovjetunióval közös védelmi kezdeményezéstől. Nem meglepő tehát, hogy Finnország számára felértékelődött a Svédországgal való katonai együttműködés lehetősége, hiszen ez javíthatta Finnországnak a Szovjetunióval szembeni pozícióit és csökkenthette az ország katonai fenyegetettségét. A kollektív biztonsági rendszer összeomlása után légüres térben maradt Finnországnak elemi érdeke volt, hogy az új, komoly veszélyhelyzettel szemben valódi biztonsági garanciákra támaszkodhasson. Helsinki ezért nem annak tekintette az aalandi kooperációt, aminek azt Svédország szánta (azaz lokális jellegű védelmi együttműködésnek és Finnország nordikus orientációját és ezzel semlegességét megerősítő újabb köteleknek), hanem az ország keleti határainak fenyegetettségét ellensúlyozni képes finn–svéd katonai szövetséghez vezető út közbülső állomásának.

Skandináv idealizmus? Egy téves helyzetértékelés háttere és következményei

A szovjet–finn tárgyalások sikertelensége ellenére Helsinki bízott az Aaland-terv keresztülviteléhez szükségesnek tűnő moszkvai hozzájárulás megszerzésében. Az alapvetően defenzív terv ugyanis finn szempontból nézve nem látszott sérteni a Szovjetunió balti-tengeri érdekeit. Helsinkiben csakúgy, mint Stockholmban abból indultak ki, hogy ha a valóban korlátozott katonai jelentőségű aalandi együttműködést kellőképpen körülbástyázzák a nordikus semlegesség szólamaival és a Népszövetség elveinek tiszteletben tartásával, Moszkvának nem lehet komoly kifogása a terv ellen. Svédország és Finnország ennél fogva tájékoztatta is lépéseiről a Szovjetuniót. Annak a tudatában azonban, hogy módosításokra korlátozódó javaslat esetére a konvenció csak az azt *aláíró* hatalmak hozzájárulását teszi szükségessé a változtatások elfogadásához, nem kérték Moszkva *előzetes* beleegyezését. Ezért, miután a két ország előzetes megállapodásának szellemében Sandler és Holsti a Népszövetségnek szánt gesztusként előterjesztette javaslatát, valóságos hidegzuhanyként érte őket, hogy Ivan Majszkij, a Szovjetunió genfi delegátusa – és a Tanács soros elnöke – a Népszövetség Tanácsának május 22-i ülésén a kérdés megvitatásának elhalasztását kérte. Majszkij azzal indokolta álláspontját, hogy a Szovjetunió előtt nem világos a tervezett erődítési

munkálatok mértéke és célja. Fennáll annak a veszélye is, hogy az erődítményeket egy agresszív hatalom a Szovjetunió ellen használja.

Moszkva magatartása valóban különös fényben tűnik fel annak tükrében, hogy az 1939. márciusi szovjet–finn tárgyalásokon a Szovjetunió látszólag már beleegyezett a szigetek remilitarizálásába. A szovjet taktika azonban nyomban érthetővé válik, ha figyelembe vesszük, hogy a balti térség biztonsága a Szovjetunió szemében egységes egészet alkotott. Ebben az Aaland-szigetek esetleges svéd–finn remilitarizálásának terve valójában csupán a problémakör egyetlen szeletének tekinthető. Az aalandi kérdés mindazonáltal alkalmas eszköz volt Moszkva kezében arra, hogy azt a finnekkel folytatott alkudozás során a szovjet diplomácia hol mézesmadzagként, hol ütőkártyaként használja. Az előbbi szándékra a finnek a tárgyalások ismételt felvételére ösztönző szovjet „csali” tárgyalási pontok közt kutatva, az utóbbira pedig azok módosított változataiban találhatunk példákat.

Abból, ahogy a Népszövetségben a Szovjetunió előbb halasztást kért, utóbb pedig (Molotov egy május 31-i beszédének tanúsága szerint) a szigetek remilitarizálását immár a Szovjetunió biztonságát fenyegető lépésként értékelve elutasította, látható, hogy a kérdést a szovjet diplomácia ismét aduként, saját alkupozícióinak javítására használta fel. Határozott lépésével ugyanis Moszkva egyfelől demonstrálta eltökéltségét, és növelte az általa Finnországra gyakorolt közvetlen nyomást, másfelől – a svédek visszariasztásával – rendkívüli mértékben megnehezítette a finn külpolitika dolgát legfőbb törekvésének elérésében, hogy a skandináv orientációval lazítson Moszkva szorításán, és hogy egy semleges blokkhoz tartozással növelje országa mozgásterét.

Helsinki és Stockholm döbbenetének okát a svéd és finn diplomácia téves helyzetértékelésben kell keresnünk. Aarne Wuorimaa berlini finn és Wipert von Blücher helsinki német követ aalandi tárgyú jelentései nyomán pontos képet alkothattunk a balti térség biztonságpolitikai viszonyainak az első világháború után bekövetkezett jelentős átalakulásáról. A krími háborút lezáró 1856-os párizsi békeszerződéstől az első világháborúig a svédek és finnek fő célkitűzése annak a megakadályozása volt, hogy Oroszország Svédország ellenében kihasználhassa az Aaland-szigetekben rejlő geopolitikai lehetőségeket.¹⁹ A 30-as években viszont a Népszövetség kudarcainak és a Szovjetunió viszonylagos passzivitásának légkörében a svéd és a finn törvényhozásban az a nézet vált uralkodóvá, hogy immár *Németország* ereje és dinamizmusa az aalandi probléma megítélését befolyásoló legfontosabb tényező.²⁰ Hogy ez a helyzetértékelés a szociáldemokrata többségű finn és svéd törvényhozásban a katonai vezetés és a jobboldali pártok intelmei dacára még 1939-ben is tarthatta magát, több okra vezethető vissza. A nézet széles körű elfogadottságát *pszichológiai tényezők* is motíválták. Ezek egyike, hogy a baloldali pártok kétségtelenül jóval érzékenyebben reagáltak a nemzetközi szélsőjobboldal felől mutatkozó veszélyekre, mint egy hozzájuk történeti-lélektani okokból közelebb álló, baloldali retorikájú (bár épp-úgy önkényuralmi) rendszer fenyegetéseire. Ennél is nagyobb mértékben járultak hozzá a két ország hagyományos ellenségképének elhomályosulásához a gazdasági felemelkedését rendkívüli gyorsasággal politikai sikerekre és területi gyarapodásra váltó Németország diplomáciai, illetve katonai lépései. Szélesebb nemzetközi összefüggésben vizsgálva pedig látható, hogy a megbékítési politika München utáni látványos kudarca a Szovjetuniót elfogadhatóbb partnernek tüntette fel a Nyugat szemében.

A Németország elleni francia–brit–szovjet közeledés azonban csak látszólag érintette kedvezően a balti térség nyugalalmát, a német–orosz szembenállás közt hagyományosan a semlegességre alapozó svéd, illetve finn külpolitika esélyeit. A svéd és

a finn diplomácia hibás helyzetértékelésének közvetlen, *gyakorlati okai* arra vezethetők vissza, hogy

1) mindkét kormány alábecsülte a Molotov képviselte új szovjet erőpolitika eltökéltségét;

2) Stockholmban és Helsinkiben számításba vették ugyan annak az eshetőségét, hogy „a közép-európai barriére összeomlása után a Szovjetunió Finn-, Ész- és Lettországot [...] északi védőbástyá[já]nak tekinti”, s előbb-utóbb jogot formál magának a terület ellenőrzésére,²¹ *mégsem ismerték fel a Szovjetunió balti térségre vonatkozó biztonsági igényeinek az angol-francia-szovjet együttműködésben betöltött valós szerepét.* Moszkva ezek teljesítését kezdettől *elválaszthatatlannak* tartotta az eredetileg csak Lengyelország és Románia biztonságát garantálni szolgáló egyidejű, de nem kölcsönös katonai kötelezettségvállalásra tett angol-francia javaslatról.

Svéd- és Finnország érdekei azt kívánták, hogy a térség hatalmi viszonyaiban a Népszövetség súlytalanná válása és Németország növekvő aktivitása ellenére se következzen be radikális változás. A túlzott német dominancia megakadályozása érdekében tehát úgy kellett támogatniuk az angol-francia-szovjet közeledést, hogy közben saját lokális érdekeik ne sérüljenek, de ne is verjenek újabb éket a Baltikumra vonatkozó szovjet biztonsági követelések miatt amúgy is akadozó angol-francia-szovjet tárgyalások csikorgó fogaskerekei közé. A Stockholmból és Helsinkiből nézve rendkívül körültekintően előkészített, a térség hatalmainak érdekeit értelmezésük szerint nem sértő aalandi együttműködés azonban Moszkvából szemlélve éppen ezzel fenyegetett.

Stockholm és Helsinki illúzióit Molotov már említett május 31-i beszédének azon megjegyzései foszlatták szét végleg, melyekkel a népbiztos hangsúlyozta: „Ezek a szigetek több mint száz éven keresztül Oroszországhoz tartoztak [...], s itt az 1921-es konvenció alapján Svédországnak nincsenek privilégiumai.” [Söt] „ami azt illeti, a szigetek remilitarizálása a Szovjetunió érdekeire sokkal nagyobb befolyással van, mint Svédorszáგéira.”²² A fenti összefüggésben tehát azt a finn törekvést, hogy a Finnországot Skandináviához fűző szálakat az Aaland-terven keresztül még szorosabbra vonja, a Kremlben a szovjet biztonsági zónából való kitörési kísérletként, az ehhez adott svéd támogatást pedig a Szovjetunió elleni rendkívül barátságtalan gesztusként értékelték. Stockholm támogatása Moszkva lépései ellenében valóban megkeményíthette volna a finnek ellenállását. Ezért a szovjet külügyi vezetés arra törekedett, hogy a nagyhatalmi konszenzussal megvalósítandó aalandi együttműködés szalmaszálát szinte a fuldokló utolsó nekirugaszkodásával megragadni kívánó, számára „hazai területnek” számító Finnországot leválassa Svédországról. Majszkij és Molotov május végi fellépésükkel tulajdonképpen ebben a vonatkozásban tették próbára a skandináv kooperáció erejét. Stockholm június 2-án meg is hátrált, ami jelezte, hogy a szovjet erőfeszítés nem volt hiábavaló.

Az angol-francia-szovjet kooperáció ingatag talapzatán a balti-tengeri szovjet biztonsági igények nem teljesülhettek. Az emiatt keletkezett újabb rés viszont kiváló kapaszkodót kínált a megbékítési politikából már szinte minden eredményt kiszajtoló Németország számára. Az elé táruló lehetőséget Berlin azonnal ki is használta. Miután érzékelte a moszkvai angol-francia-szovjet tárgyalások augusztus 21-i utolsó fordulójának kudarcát, azonnal lépett Moszkva felé. A két nappal később aláírt német-szovjet megnemtámadási szerződés titkos záradéka megadta azokat a biztonsági garanciákat, melyekre Sztálinnak szüksége volt, a német kormány számára pedig szabad utat biztosított Lengyelország megtámadásához. E megállapodással a zsebében Molotov többé nem kényszerült arra, hogy kesztyűs kézzel bánjon a minden apró

szigethez továbbra is csökönyösen ragaszkodó, folyvást országuk semlegességét hangoztató, ám Stockholm meghátrálása után svéd katonai segítségre már nem számítható finnekkel. Moszkva türelme elfogyott, s hamarosan a hagyományos orosz birodalmi biztonságpolitika eszközeihez nyúlt: erőszakkal szerezte meg magának a saját biztonsága szempontjából fontosnak ítélt területeket. Önkényes lépésével azonban a Szovjetunió Németország felé taszította Finnországot, amely így utóbb, 1941-től valóban a Szovjetunió ellen támadó német csapatok felvonulási területévé vált. A Kreml tehát éppen azt a veszélyt idézte elő, amelyet elkerülni kívánt.

A medve markában. „Konkrét politikai kérdések”

Az 1939. augusztus 23-i német–szovjet meg nem támadási szerződés megkötése eleinte nem keltett pánikot Finnországban. Épp ellenkezőleg, az emberek többsége abban bízott, hogy a két nagyhatalom megegyezésével javultak a skandináv-balti térség békeesélyei. Ezt a hamis bizakodást Schulenburg moszkvai német követ 1939. augusztus 30-án – a Lengyelország elleni német hadművelet megindulása előtt két nappal (!) – finn kollégájának adott nyilatkozata is alátámasztotta. Eszerint a szovjet–német megbeszéléseken Finnországot érintően semmiféle befolyási övezetről nem esett szó.²³

1939. szeptember 6-án, a Lengyelország elleni háború ötödik napján küldött helyzetelemzésében Matuska stockholmi magyar követ is hasonlóan nyilatkozott. Ám Boheman vezértitkár általa idézett szavai már némi kételyről árulkodnak: „A brüsszeli és oslo konferenciák nyomán különösen az északi államokban az a felfogás alakult ki, hogy a német–orosz pactum megkönnyíti a semlegességük megőrzését, mert a keleti tenger nem lesz hadszíntér. Boheman vezértitkár azonban odanyilatkozott, hogy ez a könnyebbség bizonyossággal csak a háború kezdetén áll fenn, amíg biztosra vehető, hogy az oroszok nem mozdulnak.”²⁴

A Szovjetunió Lengyelországgal szembeni katonai támadása (1939. szeptember 17.), valamint a balti államok függetlenségét a rájuk kényszerített kölcsönös segítségnyújtási szerződésekkel (1939. szeptember 28.: *Észtország*; október 5.: *Lett-ország*; október 11.: *Litvánia*) csorbító szovjet nyomás azonban arról győzhette meg az északi államok vezetőit, hogy a viharos gyorsasággal egymást követő események egységes forgatókönyv szerint zajlanak, és csupán idő kérdése, míg Finnország is terítékre kerül.

A Molotov–Ribbentrop paktum titkosszolgálati forrásokból időközben már megismert²⁵ titkos záradékában és a szovjet–észti „segítségnyújtási” szerződés Finnország biztonságát különösen hátrányosan érintő néhány kitételében (melyek a szovjet Balti Flotta számára lehetővé tették Dagö és Osel szigetének, valamint Tallinn és Paldiski kikötőjének használatát) a finn vezetés a cári idők balti védelmi tervének újjászületését ismerte föl. Így világossá vált számára a helyzet súlyossága. Ilyen előzmények után érkezett Helsinkibe 1939. október 5-én a szovjet felkérés a „háború miatt megváltozott nemzetközi helyzetre való tekintettel bizonyos konkrét politikai kérdések megvitatására”.²⁶

A rendkívül kedvezőtlen körülmények között újra lépéskényszerbe került finn kabinet egyik legtapasztaltabb, oroszul is kiválóan beszélő politikusát, az egyébként Stockholmban nagyköveti posztot betöltő Juhani Paasikivit jelölte ki a Moszkvába induló delegáció élére. Eközben csendben mozgósítva szinte teljes haderejét, legütöképesebb alakulatait a legveszélyeztetettebb keleti és déli határszakaszokon vonta össze.

A finnek amúgy sem könnyű tárgyalási pozícióját jelentősen rontották Moszkva sorozatos külpolitikai és katonai sikerei. 1939 nyár végén a Vörös Hadsereg a japánok felett Halhin-Golnál önbizalomnövelő – az 1904–1905-ös orosz–japán háború kudarcát feledtető – győzelmet aratott. Ilyen siker volt a svéd–finn védelmi kezdeményezés eredményes megtorpedózása, a Molotov–Ribbentrop paktum megkötése, a balti államok folyamatban lévő szerződéses elkötelezése, elsősorban pedig a Lengyelország keleti része feletti közvetlen befolyás megszerzése. Mivel a számára kedvezően alakuló események okozta helyzeti előny maximális kiaknázását Moszkva a lélektani nyomás eszközeivel is elő akarta segíteni, az október 12–14. közti szovjet–finn tárgyalások első napján maga Sztálin is megjelent. A Paasikivi elé terjesztett szovjet javaslatok az alábbiak voltak:

1. Szovjet–finn kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötése.
2. A Hankói (Hangö) kikötő, illetve a Lappohja-öböl 30 évre szóló bérbeadása szovjet haditengerészeti bázis számára, melynek ötezer (!) fős őrségét egy gyalogezred, egy harckocsi-zászlóalj és repülőszázadok alkotnák.
3. A Finn-öböl egyes szigeteinek átadása.
4. A Koivisto–Lipola–Rajajoki–karél tengerpart alkotta nagyjából háromszög alakú terület átengedése Leningrád biztonságának megerősítése céljából.
5. A Karél-földszorosban lévő erődítmények lerombolása az új határ mindkét oldalán.
6. A Petsamotól (Pecsenga) északnyugatra a Barents-tengeren fekvő Kalastaja-félsziget nyugati felének átadása.²⁷

A fentiekért cserébe a Szovjetunió egy jóval értéktelenebb, kb. 5530 négyzetkilométeres,²⁸ jórészt lakatlan, erdős, mocsaras, kelet-karéliai területet kínált fel. Az ellentételezés részeként ismét megpendítette az Aaland-szigetek katonai megerősítésének kérdését is. Igaz, ezt Moszkva ezúttal ahhoz a feltételhez kötötte, hogy abban semmilyen más ország, így Svédország sem vehet részt.

A „konkrét politikai kérdések megvitatására” a medve barlangjába érkezett Paasikivi a ránehezedő szovjet lélektani nyomás ellenére határozottan képviselte hazája érdekeit. A szovjet fél javasolta, az 1932-ben aláírt, s 1944-ig érvényes kölcsönös segítségnyújtási szerződést felváltani hivatott, roppant kétes értékű garanciaszerződés megkötését azzal az indokkal utasította vissza, hogy a dorpati szerződés és az 1922-es szovjet–finn határegyezmény még mindig érvényben lévő kitételei kellő garanciával szolgálnak a Szovjetunió északnyugati határainak biztosítására. Tisztában volt azzal, hogy a Szovjetunió által javasolt kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírása Helsinkinél Moszkva melletti túlzott kötelezettségvállalásával járna együtt, ami összeegyeztethetetlen Finnország semlegességi politikájával. A „szovjet mintájú” segítségnyújtás éppen azokban a napokban szerzett baltikumai tapasztalatai pedig bárkit meggyőzhettek róla, hogy az óvatosság helyénvaló.

A Szovjetunió által hangzatosan felkínált, s a Kreml számára jelentős propagandaértékkel bíró területcsere nem kárpótolta volna Finnországot a szovjet javaslatok elfogadásával járó hátrányokért. A Helsinkitől mindössze 80 kilométerrel nyugatra fekvő Hankóban állomásozó több ezres, a Balti Flotta erejére is támaszkodó szovjet helyőrség ugyanis súlyos fenyegetést jelentett volna a Karél-földszoros lerombolásra ítélt védművei nélkül szinte védhetetlen Finnország függetlenségére. Nincs tehát semmi rendkívüli abban, hogy a szovjet–finn tárgyalások első őszi fordulója megállapodás nélkül ért véget.

A stockholmi értekezlet

A lengyelországi tragikus eseményeket és a balti térség fejleményeit fokozódó aggodalommal figyelő Finnország növekvő külpolitikai aktivitással igyekezett megőrizni egyre szűkülő diplomáciai mozgásterét. Blücheren,²⁹ a finnekkel szimpatizáló helsinki német követen, a skandináv államfőkön és Roosevelttel amerikai elnökön át a finn diplomácia minden követ megmozgatott, hogy az orosz követeléseken enyhítsen. Hasztalan. Németország kezét kötötte a megnehtámadási szerződés,³⁰ Amerika messze volt, a skandináv államok fellépése pedig „az Egyesült Államok árnyékában történt, és a világeért sem kollektív formában, hanem egyenként, külön-külön. E démarche-oknak [...] semmi pozitív következménye nem volt, s azokat a szovjet kormány egyszerűen tudomásul vette.”³¹

Az északi államfők és külügyminiszterek V. Gusztáv svéd király kezdeményezésére Stockholmba összehívott értekezletére a szovjet–finn tárgyalások szünetében került sor. „Az összejövetelre impulzust Finnország [...] veszélyeztetett helyzete adott.”³² Fő célja az volt, hogy demonstrálja az északi államok jogát semlegességük megőrzéséhez, s hogy a további nehéz tárgyalásoknak elébe néző Helsinkinek *erkölcsi* támogatást nyújtson.

Hogy egy szovjet–finn fegyveres konfliktus esetén miért nem ígértek az északi államok aktív katonai támogatást Helsinkinek, azt a korabeli szakértő a következőképpen magyarázza: „... nem szabad szem elől téveszteni, hogy az északi államok nem képeznek semmiféle értelemben sem vett, de legkevésbé katonai szövetséget, s együttműködésük lényege egy a közös érdekek felismerésén alapuló békés munka. Ennek pedig megvannak a maga határai... [pl.:] 1) Hosszú időn keresztül hallottuk, hogy a svédek és finnek közös egyetértéssel meg fogják erősíteni az Åland-szigeteket. (Sic!) Csak az orosz ellenvetésnek kellett elhangzani, s a kérdésben kevésbé érdekelt Svédország takarodót fújt, s még a törvényjavaslatot is visszavonta a képviselőházban. – 2) Amikor a Németország részéről felajánlott megnehtámadási szerződések kerültek a napirendre, Dánia érdekének megfelelőleg helyesebbnek látta a külön utat választani. Az északi államok szolidaritása tehát csak addig funkcionál zavartalanul, amíg nincs semmi baj. Az első és fő szempont azonban mindig az önérdék marad.”³³ Az északi államok katonai felkészületlenségét, és a lengyel szövetségét a bajban „csúfosan benne hagyó”³⁴ paradox angol magatartás tanulságait figyelembe vevő önérdék pedig, a hagyományos északi semlegesség fenntartásán túl, valóban csak a Finnország melletti *erkölcsi* kiállást tette lehetővé.

Az 1939. október 23–november 13. közti szovjet–finn tárgyalások

Az október 23-án kezdődő szovjet–finn tárgyalássorozat újabb fordulójára Paasikivitt már Väinö Tanner, a szintén tapasztalt, külügyekben járatos finn pénzügyminiszter is elkísérte. Az előző tárgyalások tapasztalatainak levonása után a delegációk eleve kompromisszumos javaslatokkal érkeztek a megbeszélések színhelyére. Az ülések során némiképp közeledtek is egymáshoz az álláspontok, ám a tárgyalódelegációk ezúttal sem jutottak el a három súlyponti kérdés 1) a *hanko/hangői szovjet flottabázis problémája*; 2) a *Karél-földszoroson át vezető új határvonal nyomvonalának kérdése*,

illetve 3) a Moszkva által javasolt kölcsönös védelmi szerződés megkötése megnyugtató rendezéséhez.

Hangő kérdésében a finn delegáció nemcsak az október 23-i, hanem az azt követő két tárgyalási fordulón sem mutatkozhatott engedékenynek. A hely közelsége folytán ugyanis az ott állomásozó idegen fegyveres erő komolyan veszélyeztette volna a finn főváros katonai biztonságát. Másrészt az öseli és a dagói orosz katonai bázisokkal átellenben fekvő kikötő megerősítése „a Balti-tenger korlátlan uraivá [tette volna] az oroszokat”.³⁵ A hangői flottabázis ezenkívül Finnország legfontosabb exportkikötője, a finn flotta legjelentősebb horgonyzóhelye és gyakorlóbázisa volt, melynek birtoklása révén Moszkva közben négyezer fősre szűkíteni javasolt helyőrségével is könnyedén ellenőrzése alatt tarthatta volna a Finnország számára életbevágóan fontos Helsinki–Stockholm közti hajóforgalmat. Ez pedig önmagában is teljesen illuzórikussá tette volna Finnország biztonságát.³⁶

A Karél-földszoros dolgában ezúttal mindkét fél jóval kompromisszumképebbnek mutatkozott. Ám mégsem született megegyezés, mert az új határt Rajajokitól mintegy 13 km-nyire északnyugatra meghúzó és egy kb. 70 négyzetkilométeres terület átengedését lehetővé tevő finn javaslat a Szovjetunió számára túl kevésnek bizonyult. A finnek viszont a határt a javaslatukhoz képest északnyugat felé több mint 70 km-rel, északi irányban pedig mintegy 30 km-rel, a Koivisto–Kuolemajarvi–Lipola vonalra kitolni kívánó szovjet követelés találták túlzónak, s így elfogadhatatlannak.³⁷

A Finn-öböl szigeteinek kérdésében közeledtek az álláspontok. Finnország Suursaari szigetéről továbbra sem volt hajlandó lemondani, a többi sziget vonatkozásában azonban nem zárkózott el a kompromisszumos megoldástól. Ezt nem utolsósorban azért tette, mert ahogy azt egy alkalommal Mannerheim marsall is kifejtette, komoly konfliktus esetén úgysem lett volna mód megvédésükre.

Finnország ezenkívül hajlandó lett volna az 1932-es megneemtámadási szerződés olyan értelmű kiegészítésére is, hogy a két fél ne csak egymás megtámadásától, hanem a másik ellen fellépő agresszor támogatásától is zárkózzon el. Megállapodás azonban ezúttal sem született. A finn delegáció hazatért, hogy az új helyzetnek megfelelően javaslatokat dolgozzon ki a tárgyalások következő fordulójára. Az események azonban hamarosan váratlan fordulatot vettek.

Az október 31-én ismét Moszkvába tartó finn tárgyalóküldöttség döbbenet értesült Molotovnak a Szovjetunió Legfelső Tanácsában aznap elmondott beszédéről, melyet a moszkvai rádió tett közzé. Ebben a népbiztos részletesen kitért a Szovjetunió Finnországgal szemben támasztott követeléseire. Miközben azzal vádolta a finneket, hogy más állam(ok) befolyására cselekszenek, hangsúlyozta, hogy a Szovjetuniónak nemcsak joga, hanem kötelessége is a Finnországgal csaknem megegyező népességű Leningrádot – akár nagyon komoly lépések megtétele árán is – megvédeni.³⁸ Nyilvánvaló volt, hogy udvariatlan lépésével Moszkva célja az volt, hogy mindkét fél diplomáciai mozgásterének tudatos szűkítésével a számára kedvező megoldás kierőszakolásig fokozza a finnekre nehezedő nyomást.

A kialakult rendkívül kényes helyzet megvitatására összeülő finn kormány még delegációja visszahívásának gondolatát is fontolóra vette. Az immár nyílt katonai fenyegetést alkalmazó Moszkvával szemben minimálisra csökkentek egy kölcsönösen elfogadható megállapodás elfogadásának esélyei. Helsinki azonban ezt az esélyt sem akarta elszalasztani. Azt a látszatot sem kívánta alátámasztani, hogy Finnország macacssága juttatta holpontra a tárgyalásokat, hiszen ez Moszkva malmára hajtotta volna

a vizet. Paasikivi és Tanner tehát folytatta útját, s megkísérelte hazáját kiszabadítani a halálos szorításból.

November 3-án ismertetett memorandumában a finn kormány ismételten hitet tett semlegességének fenntartása mellett. Ám kifejezte készségét a szovjet biztonsági igények bizonyos, korlátozott területi koncessziók melletti kielégítésére is. Az ellentétek feloldása érdekében Helsinki most már hajlandó lett volna az északi Kalastaja-félsziget feladására; a Finn-öböl több kis szigetének átengedésére és Suursaari (Hogland) biztonságának közös garantálására, valamint a Karél-földszoroson húzódó határvonal Leningrádtól északnyugatra eső szakaszának az október 23-án javasoltnál nagyobb mértékű, a Vammeljoki–Lintulanjoki–Kaukjärvi vonalig történő hátravonására. Sztálin személyes nyomására és Molotov fenyegetőzéseire³⁹ a finn küldöttség maximális engedményként beleegyezett volna Suursaari déli részének átadásába és szovjet katonai megerősítésébe is. Hangö és a Lappohja-öböl bérbéradásával, illetve a Karél-földszoros erősítéseinek („Mannerheim-vonal”) lerombolásával kapcsolatban azonban Paasikivi és Tanner továbbra is hajthatatlan maradt. A november 12-re kialakult teljes patthelyzetet Molotov egy utolsó, egyébként békülékeny hangvételű írásos javaslattal próbálta meg kimotozni a holtponton. Felvetését azonban – Hangö vagy legalább a Hangötől keletre fekvő szigetek *eladását* vagy elcserélését – másnap a finn küldöttség a már ismert okok miatt kénytelen volt visszautasítani.

Amikor november 13-án a tárgyalóasztaltól felálló finnek kifejezték reményüket, hogy a következő fordulón megegyezés születik majd, nem kaptak választ. A Szovjetunió baljós hallgatása azonban nem tartott sokáig. November 26-án a szovjet külügyminisztérium tiltakozó jegyzéket juttatott el Aarno Yrjö-Koskinen nagykövethoz, melyben azzal vádolta Finnországot, hogy Mainila közelében tüzérséggel lőtték a határ orosz oldalát, s az incidens négy szovjet katona életét oltotta ki. Az eset megismétlődését elkerülendő, Moszkva követelte, hogy Finnország 25 kilométerrel vonja vissza csapatait állásaikból. Helsinki válaszában támogatta a csapatok *kölcsönös* hátravonását, és javasolta az eset kivizsgálását. Moszkva azonban mindkét finn javaslatot visszautasította. Másnap felmondta a megneemtámadási szerződést, majd 29-én este megszakította diplomáciai kapcsolatait Finnországgal. November 30-án hajnalban pedig, a bevált határincidens-forgatókönyv következő lépéseként, nagy erejű, hadüzenet nélküli légi és szárazföldi támadást indított szomszédja ellen.

Finnország – a többi balti államhoz hasonlóan – egy feje fölött megkötött alku tárgyává lett.

Utószó

1939. november 26-án vasárnap délután, még a moszkvai jegyzék kézhezvétele előtt a finn kormány értesült arról, hogy aknavetőből hét lövést adtak le Mainila irányában a Finnországot a Szovjetuniótól elválasztó Rajajoki folyó túlsó, szovjet oldalán. Finn mérések szerint a lövéseket a becsapódási pontoktól számított két km-es távolságból, szovjet területen adták le. Ebben a körzetben finn tüzérségi eszközök nem voltak, mert azokat – éppen egy esetleges szovjet provokáció esélyeit csökkentendő – az előrelátó Mannerheim utasítására már korábban lőtávolságon kívülre vonták vissza.

Helsinki november 30-i bombázásakor a szovjet tömegtájékoztató az állította, hogy egy humanitárius akció keretében kenyeret szórnak le a finn főváros rászoruló lakosságának. A „segélyakció” égből aláhulló, finn akasztófahumorról „Molotov-

kosaraknak” nevezett áldásait a finnek ugyancsak tüzes ajándék, a később Molotov-kóktélnak elkeresztelt lángoló benzinespalack formájában viszonzították a határon „áttévedő” szovjet harckocsik személyzetének.

Jegyzetek

- ¹ *Jakobson, Max*: The Diplomacy of the Winter War. An Account of the Russo-Finnish War, 1939–1940. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1961, 14.
- ² *Font Márta–Szvák Gyula–Niederhauser Emil–Krausz Tamás*: Oroszország története. Budapest, 1997, Maecenas, 234.
- ³ Az 1932-es megneemtámadási szerződés első pontja szerint a két ország megerősítette a dorpati szerződésben elfogadott határokat, s kölcsönösen kötelezettséget vállalt arra, hogy nem lép háborúba a másik ellen. A szerződés második és harmadik pontjában a szerződő felek arra is elkötelezték magukat, hogy semlegesek maradnak, ha egyikőjüket megtámadná, és nem kötnek szerződéseket más, az egyikükkel szemben ellenségesen viselkedő hatalommal. (*Tillotson, H. M.*: Finland at Peace and War. 1918–1993. Michael Russel, 1993, 109.)
- ⁴ *Tillotson*: i. m. 110.
- ⁵ *Wuorinen, John H.*: A History of Finland. New York and London, 1965, Columbia University Press, 311.
- ⁶ *Tillotson*: i. m. 114.
- ⁷ Egy 1919-es népszavazás az összeszámlált 10 196 szavazatból 9735, azaz a lakosság több mint 95%-a a szigetek Svédországgal történő egyesítése mellett foglalt állást. (*Abrahamsen, Samuel*: Sweden's Foreign Policy. Washington, D.C., 1957, Public Affairs Press, 19.)
- ⁸ A konvenció értelmében tilos volt a szigetek mindennemű katonai célú felhasználása. Finn csapatok is csak a belső rend fenntartása érdekében tartózkodhattak a helyszínen. Katonai repülőgépek nem szállhattak le a szigetek területén, az őket övező vizeken pedig szigorúan korlátozták a haditengerészeti tevékenységet. Finnország „csak a szigetek elleni váratlan támadás esetén” (7/II. cikkely) kapott felhatalmazást az aalandi vizek elaknásítására és – a konvenciót aláíró többi hatalom beavatkozásáig – egyéb szükséges védelmi műveletek elvégzésére. A konvenció határozatai gyakorlati érvényesítésének mikéntjéről pedig (7/I. cikkely) egy vagy több aláíró hatalom javaslata alapján a Népszövetség Tanácsa volt jogosult dönteni. (Documents on German Foreign Policy, 1918–1945 Series D (1937–1945). Vol. VI. *The Last Months of Peace*. March–August, 1939. United States, Government Printing Office, Washington 1956. [a továbbiakban: DGFP D/VI.] No. 145, 180.)
- ⁹ *Tingsten, Herbert*: The Debate on the Foreign Policy of Sweden. 1918–1939. London 1949, Oxford University Press, 243.
- ¹⁰ 1938. augusztus végén az aalandi Landsting (helyi parlament) delegációt küldött Stockholmba és Helsinkibe, melynek tagjai kifejezték a szigetek lakóinak a finn és a svéd kormány remilitarizációs tervei feletti aggodalmát. Az aalandiak a későbbi tárgyalások során is következetesen felléptek minden, az 1921-es konvenció módosítását jelentő javaslat ellen, 1939. április 18-án pedig petíciót intéztek a Népszövetség Tanácsához a szigetek status quójának fenntartása érdekében.
- ¹¹ Documents on German Foreign Policy, 1918–1945. Series D (1937–1945), Vol. V. *Poland; The Balkans; Latin America; The Small Powers*, June 1937–March 1939. United States, Government Printing Office, Washington 1953. (a továbbiakban DGFP D/V) No. 452, 600.
- ¹² DGFP D/VI. No. 145, 182–183. és *Tingsten, Herbert*: The Debate on the Foreign Policy of Sweden 1918–1939. Oxford University Press, London 1949, 254.
- ¹³ Magyar Országos Levéltár, K 63. a Külügyminisztérium Politikai Osztálya (a továbbiakban: MOL Küm. pol.) 286. csomó 31. tétel – 1940. „Az 1939. évi svéd összefoglaló politikai jelentés”, Stockholm, 1940. január 31., 207.
- ¹⁴ DGFP D/VI. No. 312, 402.
- ¹⁵ Uo. No. 145, 108.
- ¹⁶ Lásd pl. *Dimitrov, Georgi*: A munkásosztály a fasizmus ellen. Beszéd a Kommunista Internacionálé VII. világkongresszusán. Szikra, Budapest, 1949, 7.
- ¹⁷ *Churchill, Winston S.*: A második világháború. I. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1995., 126.
- ¹⁸ *Jakobson*: The Diplomacy of the Winter War. 83.
- ¹⁹ DGFP D/VI. No. 458, 607–608.
- ²⁰ Uo.

- ²¹ MOL. Küm. pol. K 63. 286. csomó 31. tétel – 1939. „Svéd hivatalos nyilatkozat az angol–orosz tárgyalásokról.” Stockholm, 1939. július 15. 54.
- ²² *Jakobson*: The Diplomacy of the Winter War. 75.
- ²³ Documents on German Foreign Policy, 1918–1945 Series D (1937–1945), Vol. VIII. *The War Years*, September 4, 1939 – March 18, 1940. United States Government Printing Office, Washington, 1954 (a továbbiakban: DGFP D/VIII.) No. 223, 248.
- ²⁴ MOL. Küm. pol. K 63. 286. cs. / 31. t. Stockholm, 1939. szeptember 6. p.144/b; DGFP, D/VIII., No. 225–228, 250–252. 1. és uo: No. 240, 267. 1.
- ²⁵ *Tillotson*: i. m. 115.
- ²⁶ Uo.
- ²⁷ *Packard, Jerold M.*: Neither Friend Nor Foe. The European Neutrals in World War II. Maxwell Macmillan International, New York, Oxford, Singapore, Sydney, 1992, 95.
- ²⁸ Uo. 95.
- ²⁹ DGFP D/VIII., No. 223, 248.
- ³⁰ Uo. No. 240, 267.
- ³¹ MOL Küm. pol. K 63. 286. csomó 31. tétel. Stockholm, 1939. október 17. Matuska: „Helyzetkép a skandináv államokban uralkodó hangulatról, különös tekintettel a finn–orosz feszültségre. A skandináv államok démarche-a Moszkvában. Az északi államfők összejövetele Stockholmban. 140/b. 1., illetve K 63. 286. csomó 31. tétel. Helsinki, 1939. október 21. Török Béla helsinki követ jelentése: „A négy északi állam stockholmi találkozása”. 11/b. 1.
- ³² Uo. Stockholm, 1939. október 24. 128/b 1. Matuska: „Az északi államfők stockholmi értekezlete. Az államfők rádióbeszédei. Hivatalos communiqué. Lelkes tüntetés Finnország mellett. A semlegesség és békeszeretet kihangsúlyozása.”
- ³³ MOL Küm. pol. K 63. 286. cs. / 31. t. Stockholm 1939. október 24. 137/b. 1.
- ³⁴ Uo. 1939. október 17. 140. 1.
- ³⁵ Uo. 1939. október 24. 128/b. 1.
- ³⁶ Uo. 1939. november 4. 126. 1. Matuska: „Az orosz–finn követelések jelentősége a skandináv államok biztonsága szempontjából. Az északi államoknak nincsen közös védelmi blokkja.”
- A hangői szovjet flottabázis kérdésének további vetülete, hogy a probléma Finnországon túl természetesen Stockholmot is érintette, hiszen Hangö mögött húzódott Finnország legüsztebbben svédnek lakta területe. Így a stockholmi szigetvilágtól 200 kilométerre fekvő orosz flotta- és repülőbázis Svédország szempontjából is komoly veszélyforrást jelenthetett. Ez a veszélyérzet fontos szerepet játszott abban, hogy Stockholm a Finnországot ért szovjet támadás után rendkívüli erőfeszítéseket tett szomszédja megsegítésére (hadfelszerelés, hadianyag, önkéntesek küldése, diplomáciai támogatás). Mindezt még hangsúlyosabbá is tette azáltal, hogy a háború kirobbanása után nem nyilvánította magát semlegesnek, csupán hadat nem viselő félnek.
- ³⁷ *Wuorinen, John H.*: Finland and World War II. 1939–1944. New York, 1948, The Ronald Press Company, 57.
- ³⁸ *Tillotson*: i. m. 117.
- ³⁹ Molotov már november 3-án így nyilatkozott: „Úgy tűnik, mi, civilek ennél többet már nem tehetünk. Immár a hadseregen a sor, hogy megtegye a magáét.” *Wuorinen*: i. m. 1948. 59.